

ПАМ'ЯТЬ АРХЕОЛОГІЇ

ОЛЕГ КАНДИБА (ОЛЬЖИЧ)
(1907—1944) — АРХЕОЛОГ

Т. Г. Мовша

Олег Кандиба (Ольжич) — відомий археолог, народився у Житомирі в родині визначного українського поета Олесея Кандиби і Віри Антонівни (Свадковської) Кандиби, освіченої жінки, слухачки Бестужівських курсів у Санкт-Петербурзі. Пізніше родина переїжджає до Києва, мешкає в Пуші-Водиці. 1919 р. батько виїздить за кордон, що значно ускладнило матеріальне і моральне становище сім'ї. Лише 1923 р. родина зустрілася у Берліні й незабаром переїхала до Праги, пізніше оселилась поблизу столиці в Горніх Черношицях, потім у Ржевниціях, де проживе всі роки нелегкої еміграції, мріючи про повернення на Батьківщину.

У Празі Олег Кандиба успішно закінчує гімназію і вступає до філософського факультету Карлового університету; де викладали відомі вчені — Любомир Нідерле, Альбін Стоцький та ін. Одночасно слухає лекції в Українському вільному Університеті, з яким було пов'язане ім'я видатного українського археолога Вадима Щербаківського.

У студентські роки наукові інтереси О. Кандиби зосереджуються на вивченні мальованої кераміки трипільської культури. Він опрацьовує колекції в музеях Львова, Кракова, Відня.

Цікаві дані про цей період життя О. Кандиби знаходимо в його листах до батьків. Так, в одному з листів (від 2.09.1928 р.) йдеться про затримку у Львові ще на якийсь час для опрацювання нових матеріалів з розкопок Ю. Полянського, що мають надійти. І далі «... маю єдину в своїй роді збірку кераміки з більшості селищ Галиччини». Повідомляється про чекання на кошти від Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка для розкопок на Галицькому Поділлі. Тут після двох років праці і розкопів можна дати певну і тривалу систему розвитку цієї культури».

1928—1929 рр. О. Кандиба здійснює розвідки та розкопки у Верхньому Придністров'ї, про які йшлося у цитованому листі. Зокрема, розкопки в с. Ланівці, Добрівляни, Більче Золоте та Заліщиках на Тернопільщині. Результати цих польових досліджень висвітлені ним у статті «Досліди на Галицькому Поділлі в рр. 1928 та 1929», надрукованій в Записках наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка.

У с. Ланівці урочище Замчище ним досліджено три житла: в Заліщиках у цегельні баронів Турнав-ями; в Добрівлянах — залишки жителів зі слідами дворазового заселення цієї пам'ятки. Прикладені кресленники розрізів, як і роботи в Більче Золотому (печера Вертеба), свідчать про високий рівень методики розкопок дослідника. Автор не обмежується констатацією фактів, а ставить ці поселення в ряд з іншими у Верхній Наддністрянщині, порівнюючи кераміку Ланівців з Городницею над Дністром, а Добрівляни — з Городницею Медоборською.

Значення пам'ятки в Добрівлянах О. Кандиба вбачає у безперервній стратиграфії, опірній для побудови схеми розвитку української мальованої кераміки.

Проте головне наукове значення мали його польові роботи та їх наслідки в Більче Золотому (печері Вертеба), уже відомої за розкопками польських археологів — А. Кіркора, В. Деметрикевича, Г. Осовського. Детальним обстеженням біля стін всередині печери та в бокових ходах О. Кандиба виявив непорушений шар. Це приводить його до думки, що «загалом велика частина печери не використана».

Розкопки печери здійснені в трьох місцях: ліворуч від лівого виходу ("в малому залі"); у найбільшому ході; у великій брамі перед поворотом з непорушеною стіною (пробні розкопки до глибини 1,50 м).

У результаті робіт в печері Вертеба простежена чітка стратиграфія трипільських культурних шарів, розділених стерильним проширком.

Перший культурний шар залягав у сірому ґрунті, другий — також у сірому ґрунті з вкращенням чорних проширків, третій — у намуленому гумусі, товщиною 53 см з перевідкладеними людськими кістками, перемішаними з уламками посудин та брилами каміння.

О. Кандиба пояснює наявність кісток людей в печері Вертеба наслідком катастрофи або ворожого нападу.

Стратиграфічне залягання двох шарів трипільської культури, за даними дослідника, пов'язане з пам'ятками двох різних типів. Так, у нижньому шарі залягала кераміка більчанського типу, у верхньому — копилівського. Це дає можливість по-новому підійти, на думку О. Кандиби,

до розуміння унікальної пам'ятки, виходячи з еволюційного розвитку Трипілля у Верхній Наддністрянщині та осмислити вже здобуті попередниками матеріали, типологічно класифікувавши їх. У цьому велике наукове значення польових досліджень О. Кандиби в печері Вертеба.

У 1928—1929 навчальних роках Олег Кандиба захистив у Карловому університеті докторську дисертацію на тему «Неолітична мальована кераміка Галичини» (130 с., 16 табл.), після чого був запрошений професором Вадимом Шербаківським на посаду асистента кафедри археології Українського Вільного університету. Одночасно дослідник працює в археологічному відділі Чеського національного музею в Празі.

1931 р. молодий вчений багато мандрує по Німеччині (Потсдам, Вісмар, Любек, Гамбург), Відвідує Париж, науково збагачуючись, працюючи з матеріалами в музеях.

У листі до батьків від 31 травня — 2 червня 1931 р. О. Кандиба повідомляє про те, що свою роботу показував професору Губерту Шмідту — відомому вченому і що той «... погоджується зі мною».

Результати опрацьованих матеріалів в музеях дослідник планував оформити у вигляді кількох статей та доповнити дисертацію. У листі від 2 липня 1931 р. йдеться про знайомство з румунським археологом «... дуже милий і цікавий».

Після польових робіт на Галицькому Поділлі О. Кандибу запрошують у різні археологічні експедиції. Він активно працює на півдні Чехії, в печерах Моравії, Румунії, Австрії та Югославії (Старчево у складі американської експедиції). Бере участь у наукових конференціях, симпозіумах. У 1936 р. на запрошення Міжуніверситетського інституту здійснює поїздку до Італії. Крім того, ще до переїзду до Америки (1937 р.) О. Кандиба читає лекції студентам цієї країни, виступає експертом її музеїв, працює у Гарвардському університеті. У США дослідник зосереджує навколо себе наукове життя української діаспори, стає одним із організаторів Українського наукового Інституту. 1939 р. під його редакцією виходить науковий збірник цього Інституту, в якому надрукована стаття про пам'ятки раннього періоду на Галичині «Старша мальована кераміка в Галичині».

Великі наукові здібності О. Кандиби, глибоке знання археологічних матеріалів, володіння дев'ятьма європейськими мовами, приносять вченому заслужену славу.

Наукова спадщина О. Кандиби ще не вивчена, як і не завершена його бібліографія. Зараз вона нараховує 30 наукових позицій (монографію та статті), а також вісім рецензій на праці інших археологів. До того ж архів ученого тільки передано до Інституту літератури НАН України та й не всі його праці є у бібліотеках Києва. Тому значення їх повністю не осмислене.

У статті «Старша мальована кераміка в Галичині» О. Кандиба об'єднав 13 поселень, де знайдено своєрідний посуд, розписаний чорною і червоною фарбами по білому тлу, віднісши їх до пам'яток з керамікою так званого заліщицького типу, вперше виділеного ним у літературі. Це Заліщики, Більче Сад (нижній горизонт), Бучач, Васильківці, Повосілки Костиюкові, Філіпківці та ін., в яких поряд з розписним посудом в одних і тих же комплексах трапляється кухонна кераміка, оздоблена «гребінцевим» орнаментом та кераміка з грубо обробленою поверхнею.

О. Кандиби належать оригінальні змістовні статті, надруковані на чеській, англійській та німецькій мовах. Серед них і публікація матеріалів із збірки В. Хвойки з Середньої Наддніпряни, яка зберігається у Карловому університеті в Празі. Автор порівнює їх з наддніпрянськими та типами кераміки, виділеними В. Козловською за колекцією з Верем'я. Крім того, опубліковані праці: «Перегляд поглядів на мальовану неолітичну кераміку»; «Галицька мальована кераміка»; «Розкопки в Галичині в 1928 р.»; «Погляди М. Грушевського на початки людської громади».

Окреме місце в творчій спадщині О. Кандиби посідає монографічне дослідження, присвячене кераміці поселення Шипинці на Пруті «Schipenitz. Kunst und Geräte eines neolithischen Dorfes» (1937). Вона містить чітку періодизацію кераміки трипільської культури, яка за характером розпису, формами, стилем поділяється на два періоди, що в свою чергу поділяються на основні та проміжні між ними фази. До першого ступеня — А, або раннього періоду, дослідник відносить незвиську фазу посуду, виділену ще Л. Козловським, і зіставляє її з посудом Кукутень А в Румунії. Після незвиської фази йде проміжна заліщицька з розписним посудом типу Шипинців А більш рання та типу Заліщиків (пізніша), які відрізняються за кольором тла та орнаментом. Заліщицька фаза зіставляється з Кукутень А—В. Третя фаза — городницька є перехідною від Кукутень А—В до В. Пам'ятки періоду Б також поділяються на ранню та пізню фази. Рання фаза характеризується посудом більчанського типу, до якого О. Кандиба відносить Шипинці Б. Це має принципове значення тому, що тим самим автор монографії поділяє керамічний комплекс цієї пам'ятки на два різночасові ступені — А та Б. Пізня фаза періоду Б, на його погляд, характеризується посудом кошиловецького типу. О. Кандиба кореспондує її з Кукутень В.

Ця періодизація, побудована на матеріалах розписного посуду з поселень Наддністрянщини (регіону вище р. Збруч) та Попруття, чітко відображає лінію еволюції Трипілля зазначених територій і не втратила значення і зараз, хоч зроблено типологічне уточнення деяких пам'яток.

Запропонована 1947 р. К. Маєвським періодизація поселень не внесла значних уточнень у схему О. Кандиби.

О. Кандиба був людиною обдарованою і багатогранною, його інтереси поширювалися і на археологію і на літературу, як про це свідчать листи до батьків. «Я переконався, що наука і мистецтво себе взаємовиключають». Але наприкінці свого недовгого яскраво-творчого життя він обрав лише політику. О. Кандиба загинув 9 червня 1944 р. у нацистському концтаборі Саксенгаузен під Берліном.

За життя О. Кандиба — Ольжич на Україні не згадувався. Тепер він повернений Батьківщині і всьому людству. Його спадщина ще прислужиться народу України.

Одержано 23.10.94.